

מסדר החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל ו ר נ ו ת ל ע י ו ר ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ שנת העשרים ושבע

בשא (תשכ"ח)

ה' ה' -י'
גזל הגר

א. שאלה כללית:

רש"י ר' ד"ה למעול מעל בה':

הרי חזר וכתב כאן פרשת גזל ונשבע על שקר היא האמורה נפרשת ויקרא (ה' כ' -כ"ו) "ופעלה מעל בה' וכחש בעמיתו..." ונשנית כאן בשביל שני דברים שנחדשו בה: האחד שכתבו "והתורו", לימד שאינו חייב חומש ואם על פי עדים עד שיוודה בדבר וחשני על גזל הגר שהוא נתון לכהנים.

1. הסבר מהו ההגיון הפנימי שאם באו עדים והוכח בבית דין שגזל ונשבע לשקר אינן משלם אלא את הקרן בלבד, ואלו אם הודה מעצמו ומרצונו לחזור בתשובה ישלם גם את הקרן וגם חמש?
2. מה רמז מצאו בפרשתנו שידובר בה על מי שגזל גר?

ב. רמב"ם הלכות גזלה ואבידה פרק ד' הלכה א':

כל מי שנתחייב ממון לטברו הישראלי וכפר בו ונשבע על שקר, הרי זה חייב להחזיר לו הקרן שכפר בו והוספת חמש וחייב בקרבן והוא הוקרא אשם גזלות.

הלכה ח': אין הנשבע על כפירת ממון משלם חמש עד שיוודה מעצמו, אבל אם באו עדים והוא קומד בכפירתו משלם הקרן בלבד על פי עדים ואינו משלם חמש...

הלכה י"ב: המחזיר את הקרן לבעלים וכפר פעם שניה בחמש ונשבע עליו בעשה החמש כקרן לכל דבר ומשלם עליו חומש אחר, שנאמר (ויקרא ה' כ"ד) וחמישיתיו יוסף עליו. מלמד שהיא מוסיף חומש על חומש עד שיתמעט החומש שיכפור בו ונשבע עליו משנה פרוטה.

ראב"ע ז' ד"ה וחמישיתו יוסיף עליו:

אם הוא מתודה מעצמו, ואם יש עדים עליו יוסיף שני חמישיות. ומעתיקי הדת אמרו: חומש החומש; ודעתם רחבה מדעתנו.

1. היכן מצאו חז"ל רמז בפסוקים למה שמביא הרמב"ם בהלכה ח'?
2. היכן מצא הראב"ע רמז לדעתו, שאם יודה מעצמו ישלם חומש אחד ואם יבואו עדים ויעידו בו יחייבוהו להוסיף שתי חמישיות?
3. הסבר את הבטויים המסומנים בקו בדברי הראב"ע!

ג. כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל בה' ואשמה הנפש ההיא

רש"י ויקרא ה' כ"ג ד"ה כי יחטא ואשם: כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה ולדעת ולהודות כי חטא ואשם.

רמב"ן ב' ה' ר' ד"ה מכל חטאת האדם: ...מכל מה שיחטא איש באיש וכחש בעמיתו, ואמר "למעול מעל בה'" שישבע בשמו לשקר ויאשם לפניו...

כלי יקר (ויקרא שם) פרש רש"י "כשיכיר בעצמו לשוב בתשובה וכו'..." כי כל חוטא לעולם לא ישים אשם בפשו, ודרך איש ישר בעיניו, כי הוא מורה לעצמו היתר בכל דרכיו לומר שזה חייב לו ממקום אחר לפי דמיונו, או בדמה לו כי עשה לו איזה עול, על כן הוא מעכב פקדונו, לפיכך: ביום שישים אשם בנפשו ויכיר טעותו וכי לא טוב עשה...

1. מה ההבדל בין שקי הדעות שנאמרו לעיל?
 2. מהי מעלתו של פירוש רש"י כאן?
 3. מה בין הוראת פעל "אשם" בפסוק ו' לבין הוראתו בפ' ז'?
 4. השוה לפסוקנו את שלשת הפסוקים הבאים: ויקרא ה' ה': והיה כי יאשם לאחת מאלה והתודה אשר חטא עליה; ויקרא ד' י"ג: ואם כל עדת ישראל ישגו ובעלם דבר מעיני הקהל ועשו אחת מכל מצוות ה' אשר לא תעשינה ואשמן. זכריה י"א ה': אשר קוניהן יהרגון ולא יאשמן ומוכריהן יאמר ברוך ה' ואעשיר ורועיהם לא יחמול עליהן.
- האם פירוש "אשם" באחד מן הפסוקים האלה הוא כהוראתו בפסוקנו על פי פירוש רש"י כאן?

ד. ר' למעול מעל בה' ואשמה הנפש ההיא

ז' והתנור את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו.

א האם הוראת ה' שבפ' ו' ('ואשמה') כהוראת ה' של ראשית פסוק ז' ('והתנור') וכהוראת ה' של המשך פ' ז' ('והשיב'), האם לפנינו הוראת אחת או שתיים או שלש הוראות שונות לזו"ל הללו?

ה. ז' והשיב את אשמו בראשו
 רש"י: הוא הקרן שנשבע עליו.
 ויקרא ה' כ"ד ושלם אותו בראשו.
 ראב"ע ד"ה בראשו: בעצמו או מה שהוא שמה.

רבים הקשו למה לא יחוייב הגזלן לשלם אף הוא כפל כסם שנתחייב הגנב?
 הרמב"ם בותן לזה שלש סבות והנה שתיים מהן:

מורה נבוכים מאמר ג' פרק מ"א:
 ואמנם היות הגזלן לא יחוייב לשלם דבר נוסף על צד הקנס, שהחומש
 אינו רק לכפרה על שבעת השקר, אבל על גזלתו אינו מוסיף כלום, -
 הוא... שהגנבה אפשר בדברים הגלויים ובדברים המוצנעים והגזל
 אי אפשר אלא בגגלה.

ואפשר לאדם להשטר מן הגזלן ולעמוד כנגדו ואי אפשר כן עם הגנב.
 ועוד: שהגזלן ידוע ויבוקש וישתדלו להוציא סידו מה שלקח והגנב
 אינו ידוע.

ומפני אלו הסבות כלם חייבו הגנב קנס ולא חייבו הגזלן קנס.

הרמב"ם מוצא עוד סבה להבדל זה ע"פ הבדל החיוב שהטילה התורה בין גונב בקר
 ובין גונב צאן: (שמ' כ"א ל"ז)... חמשה בקר ישלם תחת השור וארבע צאן תחת
 השה.

xx הסבר מה היא הסבה הנוספת להבדל זה בין ענש הגנב לענש הגזלן?

ו. ז' והשיב את אשמו בראשו והמישיתו יוסף עליו.
ספר כ"א

"והשיב את אשמו בראשו" - למה באמר? לפי שהוא אומר (ויקרא ה') "ושלם אותו
 בראשו" אין לי אלא דמים, עיקר מביין?

(מלבי"ם: ...הוא אמינא שאינו מוסיף חמש רק אם אין הגזלה בעין ומסלם
 דמים, אבל כשמשיב הגזלה עצמה אינו מוסיף חמש?)

ת"ל: "והשיב את אשמו בראשו וחמשייתו יוסף עליו".

הסבר לפי דברי הספרי הב"ל מהו ההבדל בין "והשיב את אשמו בראשו"
 שבפסוקנו ובין "ושלם אותו בראשו" שבויק' ה' כ"ד).

ז. ז' והשיב את אשמו בראשו וחמשייתו יוסף עליו.

בבא מציעא נ"ד ע"א.
 (ויק' כ"ז י"ג) "ויסף חמשתו עליו" - שיהא הוא וחמשו - חמשה, דברי ר' יאשיהו.

(רש"י ד"ה הוא וחמשו - חמשה: היינו חומש מלבר שהוא רביע הקרן).

ר' יונתן אומר: "חמשתו" - חומשו של קרן אבעיא להו.

ספרא ויקרא ה' ט"ז.

"ואת חמשתו יוסף עליו" - שיהא הוא וחמשו חמשה.

מלבי"ם (ולספרא שם): יש הבדל בין המספר הסדורי: "שלישי, רביעי
 חמשי", ובין המספר החלקי: "שלישית, רביעית, חמשית",
 שבמספר הסדורי יהיה הנמנה רביעי או חמשי חוץ להמנני
 קודם לו, ובמספר החלקי הוא בתוך המנין השלם ונחלק מסבו -
 "מלגיו". "יגש שלישי", "השבה הרביעית" הוא אחר הקודם,
 אבל "רביעית ההין", "עשירית האיפה" היא מלגיו.

ועל כן דעת ר' יונתן (בבא מציעא נ"ד), שגם פה החמש הוא
 מלגיו, ופרוש "חמשייתו" - חמשיית הקרן, דומה כמו "מחציתו"
 או (יחז' ה') "שלישיתו באש תבעיר".

אבל הספרא אתיא כר' יאשיהו, וסבירא ליה שיהיה הוא וחמשו
 חמשה" (הינו "מלבר"). ועם העיין בכ"ז ידק כהלכה, כי...

א התוכל להסביר במה נראית דעת ר' יאשיהו כדוקדוק על פי לשון
 הכתוב בפסוקנו?

תשובות יש לשלוח לד"ר נחמה ליבוביץ קרית מטה, ירושלים.